

LA CONSTRUCCIÓ SOCIAL DE LA NACIÓ O RESISTÈNCIA D'ALLIBERAMENT NACIONAL (1939-1977). PRINCIPALS APORTACIONS AL SOBIRANISME ACTUAL

FERMÍ RUBIRALTA I CASAS
Doctor en Ciència Política
Departament d'Educació del Govern Basc

Article lliurat el 29 de març de 2014. Acceptat el 27 d'agost de 2014

RESUM

Aquesta ponència aprofundeix en els factors i els elements claus que durant el franquisme i els primers anys de la segona restauració borbònica, malgrat l'evident debilitat de l'espai polític independentista, varen contribuir a conformar l'esclat sobiranista que vivim en aquests moments. Adaptant-se a les profundes transformacions de la societat catalana a partir de la dècada de 1950, el contingut transversal de la reivindicació nacional, el desplegament de la política unitària per part de l'oposició antifranquista i l'aposta, fins i tot dels sectors independentistes, per una estratègia estatutària gradualista que deixaria al descobert la incapacitat de l'Estat espanyol per assumir una realitat nacional diferenciada faran possible la construcció d'un catalanisme genèric però explícit que es manifesta avui dia en una clara reivindicació en favor d'una sobirania catalana plena.

PARAULES CLAU

Independentisme, Països Catalans, Assemblea de Catalunya, Estatut d'Autonomia, FNC, PSAN, Jaume Vicens Vives, Joan Fuster, Pierre Vilar, Francesc Candel, Josep Armengou.

The social construction of nation or resistance to national liberation (1939-1977). Key contributions to modern-day sovereignty

ABSTRACT

This conference deepens in the key elements that during the Franco regime and the first years of the second bourbon restoration contributed to define the sovereignty outbreak that we live nowadays, in spite of the obvious weakness of the pro independence political context. Adapting itself to the deep changes of the Catalan society from 1950 on, the cross content of the national assertion, the display of the unitarian policy from the anti Franco regime's opposition and the wager, even from the pro independence units, on a stagyst statutory strategy that would uncover the inability of the Spanish State to assume a national differed reality, will enable the construction of a generic, but explicit, catalanism that expresses itself nowadays in a clear concession in favour of a total Catalan self-government.

KEYWORDS

Separatism, Catalan Countries, Assembly of Catalonia, Statute of Autonomy, FNC, PSAN, Jaume Vicens Vives, Joan Fuster, Pierre Vilar, Francesc Candel, Josep Armengou.

INTRODUCCIÓ: LA IMMEDIATA POSTGUERRA

Com a historiador que ha centrat gran part de la seva tasca investigadora en l'estudi del moviment independentista català, m'interessa esbrinar com ha estat possible que la reivindicació sobiranista en tan poc temps hagi passat d'ésser considerat un tema menor, sovint marginat de l'interès historiogràfic i del debat ideològic, a ocupar una innegable centralitat dins l'agenda política del nostre país.

En aquest sentit, en les pàgines que vénen a continuació intentaré destacar quins han pogut ésser els factors i els elements claus que durant el període plantejat –el franquisme i els primers anys de la segona restauració borbònica–,

malgrat l'evident debilitat d'aquest espai polític i l'escassa penetració social del seu discurs al llarg d'aquesta etapa, han pogut contribuir a conformar l'esclat independentista que vivim en aquests moments.

El separatisme, una de les forces més bandejades del joc polític republicà durant el període de la guerra, que amb prou dificultats superà l'amenaça real de desaparició física de la seva principal organització política, Estat Català, serà, paradoxalment, un dels primers moviments a reorganitzar-se un cop es produïxi la definitiva derrota de les tropes republicanes a començament de 1939.

Amb l'establiment de la dictadura franquista i l'esclat de la Segona Guerra Mundial recuperava sentit un model de lluita resistent a la irlandesa, i, de manera complementària als primers grups de militants organitzats a l'interior del territori català, Daniel Cardona havia començat a moure els fils amb vista a la possible creació d'un exèrcit de voluntaris catalans arrengrats amb les potències democràtiques occidentals, a l'estil de la Primera Guerra Mundial, que, a nivell exterior, situés la reivindicació del plet nacional en un pla similar al d'altres nacions ocupades.¹

La derrota a la Guerra Civil havia estat, doncs, un capítol avançat de l'enfrontament totalitarisme/democràcia que s'estava produint en aquests moments a l'àmbit internacional i, per tant, la lluita de resistència a l'interior no era altra cosa que un front afegit a aquesta mateixa guerra de contingut antifeixista. A partir d'aquests plantejaments i de la confluència del líder de Sant Just Desvern amb el sector d'Estat Català que encapçalava Joan Cornudella i Barberà, a primers de maig de 1940, del si del separatisme, sorgí a París la principal organització resistent catalana dels primers anys del franquisme, el Front Nacional de Catalunya.²

Com havia succeït ja amb Estat Català i el seu líder indiscutible, Francesc Macià, sota la dictadura del general Primo de Rivera, el separatisme prenia de nou la iniciativa. En un ambient de descomposició de les organitzacions polítiques de signe divers que havien donat suport a la constitució republicana i l'Estatut de 1932, ja fa més de vint anys –molt abans, per tant, que l'actual fase d'esgotament autonomista va obrir les portes a l'auge de la reivindicació sobi-

1. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2008), *Daniel Cardona i Civit (1890-1943). Biografia política*, Catarroja, Afers.

2. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2003), «Daniel Cardona-Joan Cornudella: el binomi que donà origen al Front Nacional de Catalunya», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 187, p. 22-43.

ranista que coneixem avui en dia— Albert Balcells deixà escrit, sense voluntat d'establir cap premissa irrefutable, que «la impotència autonòmica conduïa a l'independentisme».³

Intentar esbrinar quin hauria estat el paper i la possible preponderància de les posicions del FNC en el marc d'una hipotètica caiguda del règim de Franco amb el final de la Segona Guerra Mundial, a la manera de l'èxit electoral aconseguit per Macià un cop acabada la dictadura primoriverista, és només un exercici de ciència ficció. La descarnada realitat dels fets mostraria, en canvi, que, mentre els resistents antifeixistes de la resta d'Europa tornaven a casa com a herois al final de la contesa, els militants antifranquistes catalans es veien en molts casos obligats a celebrar la victòria sobre el feixisme tancats a les presons, amagats a la clandestinitat o fugits a l'exili.

En efecte, tot i que la transformació en partit polític assenyalava implícitament el fracàs de l'estratègia d'unificació de l'espectre polític catalanista darrere del combat antifeixista, aquesta decisió, adoptada en la Segona Conferència, d'octubre de 1947, era la millor prova de la voluntat del FNC de perpetuar-se i adaptar-se a la nova i dura perspectiva, malgrat el parer contrari d'uns pocs militants, com Josep Planchart i Martori, que es decantaren, en canvi, per desenterrar les cendres de la històrica formació separatista d'Estat Català.⁴

Però la celebració de la Segona Conferència marcaria també l'inici d'una de les etapes més difícils i, ensems, més obscures de la dilatada trajectòria política del FNC. La consolidació evident del franquisme arran del desplegament de la guerra freda i la desfeta subsegüent del conjunt de l'oposició van fer que l'activitat política durant els anys següents de la principal organització separatista quedés reduïda a la mínima expressió, fins que, ja ben entrada la dècada dels cinquanta, tornés a rebrotar gràcies a la renovada saba que aportarien les noves generacions.⁵

3. Albert BALCELLS I GONZÁLEZ (1992), *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 154.

4. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2006), «De la hibernació a la normalització política (1948-1978)», a Daniel DÍAZ I ESCULIES, Fermí RUBIRALTA I CASAS i Jaume RENYER I ALIMBAU, *Una història del FNC (1940-1990)*, Lleida, Pagès, p. 69.

5. Roger PRIMS I VILA (2008), *De la fosca al desvetllament. El Front Nacional de Catalunya a la dècada dels cinquanta*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LA PROFUNDA TRANSFORMACIÓ DE LA SOCIETAT CATALANA
A PARTIR DE LA DÈCADA DELS CINQUANTA I LA SEVA REPERCUSSIÓ
SOBRE EL MOVIMENT NACIONALISTA

De tothom és prou conegut que a partir de la dècada dels anys cinquanta del segle XX la societat catalana experimenta una profunda transformació demogràfica, econòmica i social que, com en el cas també d'altres moviments polítics, afecta igualment de manera decisiva la conformació futura del nacionalisme català. Així, tornant a manifestar com en èpoques precedents la incontrovertible voluntat de seguir mantenint viu el fet diferencial català, malgrat la persecució i la dura repressió que seguia patint per part de la dictadura franquista, a partir d'aquests anys s'obre una nova etapa diferenciada en el desenvolupament del catalanisme, que, tancant el període que havia conduït a la desfeta de la guerra, es va adaptant a la nova situació del país i procedeix a la modificació d'alguns dels trets que l'han caracteritzat fins aleshores.

L'obertura d'aquesta nova etapa en el desenvolupament del nacionalisme català es produeix en paral·lel també a l'important revifament experimentat a partir d'aquest mateix període en altres minories nacionals sense estat de l'Europa Occidental, fins arribar a configurar el fenomen que de vegades ha rebut la denominació de nous nacionalismes.⁶

A casa nostra, efectivament, cap a mitjan dècada de 1950, enmig d'una lenta recuperació de l'oposició antifranquista, el catalanisme comença a expressar els primers intents de renovació amb la publicació l'any 1954 de l'obra de Jaume Vicens Vives *Notícia de Catalunya*, proposta d'introspecció col·lectiva, en un primer moment titulada *Nosaltres els catalans*, que donarà pas a les experiències renovadores inicials entre sectors cristians de la petita i mitjana burgesia de la mà del grup del CC, encapçalat, entre d'altres, per Jordi Pujol.

6. A banda de les obres de Tom NAIRN (1979), *Los nuevos nacionalismos en Europa*, Barcelona, Península i E. A. TIRYAKIAN i R. ROGOWSKI (1985), *New nationalisms of the Developed West*, Boston, Allen and Unwin, que utilitzen directament el concepte de *nous nacionalismes*, hi ha també una llarga llista d'autors que parlen d'aquest *réveil des nations* o *ethnic revival*, segons el cas. Sobre aquests nous moviments nacionalistes a l'Estat francès, pot consultar-se *Les Temps Modernes*, núm. 324-325-326 (1973), *Minorités nationales en France* i, en general, per a l'Europa Occidental els reculls de Sergio SALVI (1973), *Le Nazione proibite. Guida a dieci colonie «interne» dell'Europa Occidentale*, Florència, Vallecchi i Imma TUBELLA i Eduard VINYAMATA (1977), *Les nacions de l'Europa capitalista*, Barcelona, La Magrana.

Basat en els plantejaments de Raimon Galí i, en general, del grup de redactors dels *Quaderns de l'Exili* desenvolupats des de la dècada precedent,⁷ a partir de la constatació que Catalunya en conjunt ha perdut la guerra, els integrants del CC plantegen la necessitat d'un canvi profund del moviment nacionalista a partir d'un alt grau d'activisme, com una mena de redempció dels pecats comesos per la generació dels seus pares que han conduït al desastre bèl·lic, entroncant directament amb les reflexions d'altres catalanistes resistents que parlen de la necessària travessia expiatòria a través del desert franquista.

Deixant de banda per qüestions d'espai l'anàlisi d'altres components d'aquest nou plantejament al voltant del grup de catalanistes catòlics, com la crítica a les posicions de la Lliga pel que consideraven oblit de la qüestió social en la trajectòria política del partit de Cambó, dins aquest important renovellament del panorama polític català que s'obre els anys cinquanta es possible destacar també, per exemple, en comparació amb el període anterior, l'escassa penetració del moviment anarquista i, per contra, la preponderància cada cop més destacada dins l'antifranquisme de les posicions favorables a la reconciliació nacional d'una força relativament autònoma del món comunista com el PSUC, al compàs del desplegament d'un obrerisme diferent de socarel, organitzat en noves estructures com les de les comissions obreres, i del desenvolupament d'un gairebé fins aleshores desconegut moviment estudiantil d'oposició al règim.

INDEPENDÈNCIA I PAÏSOS CATALANS

Tornant a les posicions més radicals del catalanisme, l'octubre de 1954 el FNC, a diferència d'Estat Català,⁸ aconsegueix, gràcies als esforços des de l'interior de Joan Cornudella i Barberà i, des de París, de Manuel Viusà i Gertrudis Galí, treure de nou al carrer el seu portaveu *Per Catalunya*. L'edició dels setze

7. J. M. AMETLLA *et al.* (1982), *Els «Quaderns de l'exili». Mèxic, 1943-1947*, Barcelona, Estudis Nacionalistes; Raimon GALÍ i HERRERA (1984), *Recalada. Història dels anys cinquanta (1948-1962)*, Barcelona, Estudis Nacionalistes.

8. Estat Català no podrà restablir, en canvi, la seva organització a l'interior fins ben entrats els anys setanta, i durant aquesta dècada només serà capaç de publicar a París, entre maig de 1955 i novembre de 1959, el seu portaveu *Estat Català. Butlletí Interior del Partit d'Estat Català*. ESTAT CATALÀ (1982), *60 anys de premsa d'Estat Català*, Barcelona, Estat Català.

númers publicats fins el mateix mes de 1959 resultaran transcendents per assegurar la supervivència de l'organització i, sobretot, per donar pas al relleu generacional entre els patriotes resistents de primera hora i els joves dirigents polítics que es forjaren pràcticament en la seva totalitat en els medis universitaris, cas del fill gran del seu màxim dirigent, Joan Cornudella i Feixa, i d'altres com Jordi Vila i Foruny, Joaquim Ferrer i Mallol o Jordi Casas-Salat i Fossas.⁹

A finals de la dècada, la «campanya contra Galinsoga», iniciada el juny de 1959 i que trobarà continuïtat en els Fets del Palau de la Música a començament de 1960, constituirà l'esdeveniment fins aleshores més transcendental del desenvolupament del moviment nacionalista català.¹⁰

El FNC sortirà beneficiat de l'embranchida que aquestes actuacions provocaran en el conjunt del catalanisme. No per casualitat, quan encara no s'han apaivagat del tot els estralls de la campanya, el dia 24 d'abril de 1960 es troba en condicions de convocar un transcendental Consell Nacional on s'aproven dos documents redactats per Joan Cornudella i Barberà, que durant bastants anys sintetitzaran el contingut ideològic principal de l'organització nacionalista radical.

Mentre l'«Informe sobre la situació actual» analitza en dues parts els canvis de tot tipus produïts en la societat catalana des de la celebració de la Segona Conferència l'any 1947, la «Declaració adoptada pel Consell Nacional del F. N. de C.» resumeix en onze punts les principals bases ideològiques que l'organització defensa a partir d'aquests moments. Així, entre d'altres plantejaments nous dins el bagatge del nacionalisme radical, cal destacar, sens dubte, la clara i oberta reivindicació de «la independència de Catalunya» per primera vegada

9. Com ha recordat Robert Surroca, foren també Manuel Viussà i Gertrudis Galí els responsables del butlletí *Full d'Informació per a les Delegacions*, utilitzat per mantenir el contacte amb les respectives representacions del FNC a diversos països d'Europa i d'Amèrica. Paral·lelament al procés de redreçament a l'interior, el Secretariat a l'Exterior intentarà reorganitzar a finals de 1956 les delegacions americanes del partit, fins a un total de nou, sota la responsabilitat d'històrics militants a l'exili del catalanisme radical. ROBERT SURROCA I TALLAFERRO (2004), *Prensa catalana de l'exili i de l'emigració (1861-1976)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 161-162.

10. Sobre aquests fets i la participació en ells del CC, cal consultar: JOAN CREXELL I PLAYÀ (1982), *Els fets del Palau i el Consell de Guerra a Jordi Pujol*, Barcelona, La Magrana; JOSEP ESPAR I TICÓ (1994), *Amb C de Catalunya. Memòries d'una conversió al catalanisme (1936-1963)*, Barcelona, Edicions 62; XAVIER MUÑOZ I PUJOL (1991), *De dreta a esquerra. Memòries polítiques*, Barcelona, Edicions 62.

en els seus ja vint anys d'història, com a objectiu polític principal d'aquesta formació.¹¹

Ens trobem en un context on circula clandestinament entre els cercles catalanistes de l'oposició l'obra de Mossèn Josep Armengou *Justificació de Catalunya*.¹² Capellà des de 1949 fins al seu traspàs el 1976 a Berga, on havia nascut el 1910, com a principal testimoni de la generació vençuda per la guerra, Armengou havia dedicat aquesta obra a les noves generacions, amb l'esperança que aprenguessin la lliçó del fracàs històric de la via del pactisme amb Espanya i defensessin obertament la separació com a única possibilitat de supervivència de la nació catalana.¹³

En aquesta línia, la reivindicació sense eufemismes de la independència política diferenciava clarament el FNC de la resta de formacions catalanistes i la feia especialment atractiva per a una joventut catalana que no havia conegut la davallada de la Guerra Civil. Havien estat, de fet, els joves militants de l'organització, i el seu fill mateix en primer terme, com va reconèixer Joan Cornudella pare,¹⁴ els qui l'havien convençut que, deixada enrere la conjuntura en què sorgí el FNC com a organització pretesament unitària del conjunt del catalanisme, havia arribat l'hora de plantejar obertament la independència com a clau de-

11. Aquest document recollia textualment: «El F. N. de C. pledeja la independència de Catalunya. Aquesta ens sembla la forma correcta, plena, insubstituïble, de posar de relleu el nostre objectiu». «Informe sobre la situació actual. Discutit i aprovat pel Consell Nacional del Front Nacional» (24 d'abril de 1960), p. 15. Centre d'Estudis Històrics Internacionals de Barcelona.

12. Josep ARMENGOU I FELIU (1979), *Justificació de Catalunya*, Barcelona, La Magrana. 1979.

13. Josep Noguera ha posat de manifest la influència sobre el separatisme de mossèn Armengou exercit, entre d'altres, per l'històric fundador del PNC, membre d'EC i del FNC i cosí segon de Joan Cornudella i Barberà, Ramon Arrufat i Arrufat. Josep NOGUERA I CANAL (1992), «Mossèn Josep Armengou (Berga: 1910-1976). Un pensament al servei de l'Església i el nacionalisme català», *Afers* (Catarroja), núm. 13, p. 177-190; Fermí RUBIRALTA I CASAS (2010), *El Partit Nacionalista Català (1932-1936). Joc polític i separatisme*, Barcelona, Rafael Dalmau. Igualment, sobre Ramon Arrufat: Enric UCCELAY-DA CAL (2007), «Ramon Arrufat i Arrufat, aspirant frustrat a intel·lectual orgànic del separatisme català. Estudi preliminar», a Ramon ARRUFAT I ARRUFAT, *Macià. La trajectòria política d'una figura excepcional en un poble que ha perdut la fe*, Juneda (Les Garrigues), Fonoll, p. 13-57.

14. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2004), *Joan Cornudella i Barberà (1904-1985). Biografia política. 50 anys d'independentisme català*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 224.

finidora de l'espai del nacionalisme radical que, almenys a l'interior, aquesta formació política ocupava en solitari.

I, cosa que resultaria encara més transcendental, amb aquesta decidida aposta per una diàfana declaració independentista el FNC donava un impuls decisiu a la superació de la manca històrica de definició del catalanisme radical anterior que havia permès fins aleshores, rere una aposta sobiranista indeterminada, la convivència d'independentistes purs amb militants que defensaven propostes confederals, federals o, de vegades, simplement autonomistes.

Es donava així un impuls decisiu a l'arraconament definitiu de l'ús del terme *separatista* del llenguatge polític ultracatalanista i s'apostava sense embuts com a substituït per un molt més clarificador adjectiu d'*independentista* per definir l'espai polític i ideològic del nacionalisme radical català.¹⁵

Junt amb aquesta proposta molt més clarificadora a favor de la independència, tot i que encara amb algunes contradiccions, aquestes dues ponències aprovades pel FNC en el Consell Nacional d'abril de 1960 obrí també la porta a la clara assumpció dels Països Catalans com a àmbit incontestable de la nació catalana.¹⁶

Malgrat els avenços evidents en aquesta assumpció global de la nacionalitat catalana sota el període republicà que ha posat de manifest Arnau González i Vilalta en el seu treball *La Nació imaginada*,¹⁷ la relació molt més fluida a l'exili durant els anys quaranta entre principatins, valencians i illencs, units per una mateixa dissort lluny de la pàtria, havia resultat fonamental per superar diferències anteriors i crear un ambient favorable al futur creixement de la consciència del marc nacional dels Països Catalans, tal com s'intueix de la lectura dels *Quaderns de l'Exili* i d'altres publicacions de la diàspora americana d'aquesta dècada.

A l'interior, d'altra banda, a manca d'iniciatives d'un caràcter polític molt més obert, al llarg dels anys cinquanta seria decisiu també el treball desenvolupat a l'entorn de la campanya de difusió del *Diccionari Català-Valencià-Balear*,

15. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2004), *Una història de l'independentisme polític català. De Francesc Macià a Josep Lluís Carod-Rovira*, Lleida, Pagès, p. 134.

16. Així, la «Declaració adoptada pel Consell Nacional del F. N. de C.» recollia taxativament que «en la seva acció política el FNC tindrà sempre present que la nacionalitat catalana comprèn tots els Països Catalans». «Declaració adoptada pel Consell Nacional del F. N. de C.» (24 d'abril de 1960), p. 15. Centre d'Estudis Històrics Internacionals de Barcelona.

17. Arnau GONZÁLEZ I VILALTA (2006), *La nació imaginada. Els fonaments dels Països Catalans (1931-1939)*, Catarroja, Afers.

i no podem negligir tampoc, sota les difícils circumstàncies imposades per la dictadura, la tasca impertèrrita desenvolupada «al servei dels Països Catalans» per Joan Ballester i Canals.¹⁸

Però, partint de la base que la llengua és el fonament bàsic de la nació, en un plantejament d'arrel etnista que a partir d'aquests moments fa forat també arreu de les minories nacionals d'Europa Occidental, la tasca intel·lectual i de difusió de Joan Fuster esdevé, com es prou sabut, el principal catalitzador de la popularització de la denominació mateixa i de l'extensió de la idea dels *Països Catalans* com a àmbit nacional català, donant continuació a l'exercici d'introspecció iniciat per Vicens Vives amb *Notícia de Catalunya*, que s'havia reduït, però, a l'àmbit estricte del Principat.¹⁹

En una conjuntura on s'estan replantejant les bases mateixes de la reconstrucció de la reivindicació nacional catalana, i des d'una actitud qualificada per Alfons Cucó d'«històrica», Joan Fuster basa l'èxit de la seva proposta en la idoneïtat del moment escollit per formular-la a través, especialment, de la publicació de tres assaigs complementaris: el més conegut i decisiu, *Nosaltres els valencians*; una mena de guia informativa en castellà, *El País Valenciano*, on repeteix en essència, per a un públic més general, els plantejaments ja exposats en l'anterior; i *Qüestió de noms*, que inaugura les Edicions d'Aportació Catalana sota la tutela de Joan Ballester i Canals, on defensa les raons per posar fi, amb la denominació de *Països Catalans*, a la manca històrica d'un nom comú per a la nació catalana en conjunt.²⁰

18. Sobre la campanya del Diccionari pot consultar-se: Xavier FERRÉ I TRILL (2000). *No tot era «Levante Feliz»*. *Nacionalistes valencians (1950-1960)*, Benicarló, Alambor (2000); Robert SURROCA I TALLAFERRO (2007). *Joan Ballester i Canals (1913-1980). Al servei dels Països Catalans*. Barcelona: Òmnium Cultural.

19. La tasca assagística i divulgadora dels Països Catalans per part de Joan Fuster s'inicia, de fet, com a rèplica a l'article «Presència valenciana», on l'abril de 1960, pocs mesos abans de morir, Vicens Vives reconeixia el «miracle valencià» i afirmava textualment que «el Principat, Mallorca i València integren un món històric homogeni, amb una sola vivència de base i unes mateixes línies estructurals en els aspectes econòmic, social i mental». Jaume VICENS VIVES (1960), «Presència valenciana», *Serra d'Or* (Barcelona), núm. 5, p. 7.

20. Alfons CUCÓ I GINER (1977), «Dinàmica dels Països Catalans: una perspectiva valenciana», *Arguments* (València, L'Estel), núm. 3: *Fet Nacional i canvi social al País Valencià*, p. 43. Joan FUSTER I ORTELLS (1962), *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Edicions 62; Joan FUSTER I ORTELLS (1962), *El País Valenciano*, Barcelona, Destino; Joan FUSTER I ORTELLS (1962), *Qüestió de noms*, Barcelona, Edicions d'Aportació Catalana.

L'intel·lectual de Sueca té l'encert de plantejar d'una manera clara, concisa i sòlidament argumentada la convicció ja prou estesa, com hem vist amb anterioritat, d'una realitat nacional comuna als tres països i la necessitat indefugible de superar l'històric esquarterament regionalista patit per la nació catalana, que la podria conduir a la seva total desintegració.²¹

Darrerament, a més, posant en relació directa l'autor valencià amb les formulacions de mossèn Armengou, Joaquim Auladell ha identificat Joan Fuster com l'autor de l'apèndix a *Justificació de Catalunya*, on, amb un preàmbul i tres capítols, exposa de nou els seus sòlids arguments favorables a la unitat nacional del domini lingüístic del català i a la seva denominació com a Països Catalans.²²

LA INFLUÈNCIA DELS MOVIMENTS D'ALLIBERAMENT NACIONAL A CASA NOSTRA. EL SORGIMENT DEL PSAN DELS PAÏSOS CATALANS

Coincidint, no per causalitat, amb tots aquests canvis, durant els primers anys de la dècada dels seixanta es produeix l'entrada al FNC d'una nova generació de militants, cas, entre d'altres, de Josep M. Ferrer, Joan-Josep Armet, les germanes Eva i Blanca Serra i els germans Rafael i Carles Castellanos, per citar només alguns noms, gràcies als quals la formació independentista pot estructurar una secció universitària pròpia i donar lloc a la creació de l'anomenat Bloc d'Estudiants Nacionalistes, que a poc a poc va creant una dinàmica pròpia dins el partit.²³

21. Xavier Ferré ha estat sens dubte qui amb més profunditat ha estudiat tant els antecedents com la transcendència posterior de la proposta de Joan Fuster, en especial de la seva obra clau *Nosaltres els valencians*. Entre d'altres, es poden consultar en aquest sentit Xavier FERRÉ I TRILL (2001), *Abans i després de «Nosaltres els valencians»*. *Moviment polític de construcció nacional als anys seixanta*, Barcelona, Curial; Xavier FERRÉ I TRILL (2002), «Lectures de *Nosaltres, els valencians (1962-1977)*», *Afers* (Catarroja), núm. 42-43, p. 435-457.

22. Joaquim AULADELL I FREIXENET (cur.) (2012), *L'apèndix de Justificació de Catalunya de Mn. Josep Armengou, atribuït a Joan Fuster*, Barcelona, Llibres de l'Índex.

23. Sobre les experiències polítiques personals d'algunes dels militants més destacats del FNC: Robert SURROCA I TALLAFERRO (coord.) (2006), *Memòries del Front Nacional de Catalunya. Cavalcant damunt l'estel*, Barcelona: Arrel. Sobre l'aventura concreta en el seu si de Carles Castellanos, vegeu el seu llibre de memòries: Carles CASTELLANOS I LLORENS (2003), *Reviure els dies. Records d'un temps silenciats*, Lleida, Pagès.

La jove base del FNC, lluny de renegar dels principis nous aprovats pel CN l'abril de 1960, fa seves, fins i tot radicalitzant-les, les reivindicacions de la independència i la unitat dels Països Catalans. A elles dues, dins un moviment antifranquista català cada cop més desenvolupat en el qual les tendències obreristes i socialitzants gaudeixen d'una certa nomenada, hi afegeix ben aviat el discurs del nacionalisme revolucionari, en un procés que obliga la direcció de l'organització independentista, a través d'una nota al seu nou portaveu *ARA* de setembre-octubre de 1964, a donar compte de l'assumpció per primera vegada del lema «Per Catalunya lliure i socialista».²⁴

Sota la decisiva influència d'una conjuntura marcada per la penetració del marxisme en els àmbits universitaris, l'exemple victoriós dels processos descolonitzadors a escala mundial, l'aleshores coneguda amb el nom de revolta juvenil i una situació nacional a casa nostra que, sota les especials circumstàncies del franquisme, dóna una imatge de certa credibilitat al miratge colonialista, entre aquests joves sectors del nacionalisme radical van fer forat moltes de les eines teòriques d'anàlisi dels moviments d'alliberament nacional del tercer món.

D'aquesta manera, després d'un llarg procés de discussió interna que deixa al descobert ostensibles discrepàncies estratègiques i profundes diferències ideològiques, el trencament entre la direcció, representada per la vella guàrdia frontista, i la jove base militant esdevé inevitable,²⁵ donant origen a una nova formació política que, amb el lema principal d'«Independència, socialisme»,

24. Tanmateix, fins a la primavera de l'any següent la direcció del FNC no donaria justificació del nou lema, amb un breu afegit a l'*ARA*, que deia: «Per Catalunya Lliure i Socialista» és com un resum de FNC. Creiem que l'esperit d'aquestes paraules és compartit per molta gent del nostre país, encara que no militin en els nostres rengles». Respectivament: *Ara, butlletí d'informació* (1964), núm. 5 (setembre-octubre), p. 1, i *Ara, butlletí d'informació* (1965), núm. 8 (abril-maig-juny), p. 6. Centre d'Estudis Històrics Internacionals de Barcelona.

25. Les diferències ideològiques i estratègiques entre ambdues posicions esdevindran tan grans i insalvables que poques vegades s'haurà assistit a un trencament orgànic de final tan temperat i que provoqués tan poca crispació i enfrontament personal. Així ho posa de manifest l'existència del document conjunt que resumia el plantejament d'ambdós sectors, titulat «Informe al Consell Nacional de la comissió nomenada per tal de veure d'acabar la crisi del Front» i, un cop produïda la separació, l'elaboració d'un escrit conjunt sota el senzill títol d'«Acord» (setembre de 1968), que proposava la federació de les dues forces independentistes resultants. Josep M. FERRER i FERRER (1978), *Per l'alliberament nacional i de classe (escrits de clandestinitat)*, Barcelona, Ciutat de Mallorca i València, Avançada, 1978.

surt al carrer el mes de març de 1969 sota la denominació de Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans.²⁶

La denominació elegida per a la nova organització política, que trenca el monopoli exercit en la pràctica pel FNC durant gairebé trenta anys en aquest sector i que, de manera igualment destacada, és la primera que recull explícitament des del nom mateix, com a àmbit d'actuació, el marc global de la nació catalana,²⁷ no pot amagar, en efecte, la influència decisiva dels moviments d'alliberament nacional tercermundistes en la seva conformació.

De fet, entre finals dels cinquanta i començament dels seixanta han sorgit ja a l'exili les primeres, tímides encara i poc reeixides incitacions a lligar la qüestió nacional catalana amb l'emergent lluita descolonitzadora dels països del tercer món. Així, a nivell individual des de l'Argentina, Antoni Cardona redacta un document el juny de 1960 en el qual es mostra partidari de la independència de Catalunya preconitzant «l'acció armada d'alliberament nacional i la creació del moviment d'alliberament català». Gairebé de forma paral·lela, a Caracas, antics militants d'Estat Català com Amadeu Oller i Joaquim Juanola reivindiquen també un moviment d'alliberament nacional i entren en contacte amb el Directorio Revolucionario Ibérico de Liberación que, compost per militants portuguesos, com el capità Henrique Galvao, i gallecs, com Xosé Velo Mosquera, es fa famós a començaments de 1962 pel segrest a alta mar del transatlàntic *Santa Maria* amb 650 passatgers a bord amb l'objectiu de denunciar les dictadures peninsulars de Salazar i Franco.²⁸

La influència d'una conjuntura favorable a nivell internacional als processos descolonitzadors i, en general, a les lluites d'alliberament nacional ha resultat decisiva perquè models d'organització i conceptes d'anàlisi d'aquests moviments extraeuropeus s'utilitzin també a casa nostra.

26. Fermí RUBIRALTA I CASAS (1988), *Orígens i desenvolupament del PSAN (1969-1974)*, Barcelona, La Magrana.

27. El febrer de 1976, amb la conformació d'un grup de militants a Mallorca que s'afegeix al que s'ha estructurat poc abans al País Valencià, el que aleshores es coneix per PSAN oficial arriba a configurar-se com la primera formació catalana organitzada efectivament als tres països catalans. Roger BUCH I ROS (1995), *El Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN) 1974-1980*, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, p. 19.

28. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2006), «L'independentisme català portes enfora: referents europeus i perspectiva històrica internacional», *Revista de Catalunya* (Barcelona), núm. 217, p. 25-41.

És el cas, per exemple, de la perspectiva que la nova formació independentista catalana tira endavant sobre «la doble alienació, nacional i de classe» que pateix el nostre país, recollit també d'alguna manera per mossèn Armengou quan afirma que «l'obrer català és doblement explotat; ho és per l'amo d'ací i ho és per l'amo d'allà, l'Estat espanyol, que a Catalunya explota conjuntament obrers i amos»;²⁹ o, fins i tot, del plantejament sobre la possible necessitat de desenvolupar la lluita armada d'alliberament nacional –que el capellà de Berga tampoc no descarta, «tot i que com a últim recurs»–, una estratègia que el PSAN tanmateix, durant aquests primers anys, diu «reservar per a una etapa superior del procés de conscienciació de masses».³⁰

No obstant aquest evident espill dels moviments d'alliberament nacional sobre els plantejaments ideològics i estratègics de la nova organització independentista catalana, cal apuntar de seguida que, potser per la seva aparició posterior respecte als casos d'ETA al País Basc i UPG a Galícia, que ocupen un espai ideològic coincident, la proposta teòrica dels fundadors del PSAN prové d'una lectura més matisada dels clàssics de les lluites tercermundistes, distanciant-se d'altres translacions més mimètiques d'aquests moviments com, per exemple, la realitzada el 1963 a Euskadi per Federico Krutwig amb la seva obra *Vasconia*.³¹

Així, aquesta tardana assumpció dels moviments d'alliberament nacional que desemboca en el sorgiment del PSAN rep més influència d'un autor com Robert Lafont, procedent d'una zona minoritzada, però europea a la fi, com Occitània, que no pas directament dels teòrics del tercer món, i, en tot cas, es produeix a partir de les reflexions que va provocant el ressorgiment contemporani de les minories nacionals a Europa occidental.³²

29. Josep ARMENGOU I FELIU (1979), *Justificació de Catalunya*, p. 50. Vegeu en aquest sentit l'autodefinició que en l'apartat inicial de la seva primera declaració de principis realitzava el PSAN el març de 1969: «El PSAN és l'organització política que es proposa la formació del moviment general de les classes catalanes per a la lluita d'alliberament nacional, per mitjà d'una progressiva presa de consciència revolucionària global de la seva doble opressió nacional i de classe». FERMÍ RUBIRALTA I CASAS (1988), *Orígens i desenvolupament del PSAN...*, p. 113-114.

30. PSAN DELS PPCC (1969), «Esbós per a un plantejament teòric», *Documents d'estudi i discussió* (novembre), p. 16; Josep ARMENGOU I FELIU (1979), *Justificació de Catalunya*, p. 245.

31. FERMÍ RUBIRALTA I CASAS (1997), *El nuevo nacionalismo radical. Los casos gallego, catalán y vasco (1959-1973)*, Sant Sebastià, Gakoia.

32. FERMÍ RUBIRALTA I CASAS, «Miralls del Catalanisme. El Tercer Món, un estímul del final dels seixanta», *El País*, 2 de maig de 1991.

Així, a partir igualment d'obres com la del també occità Guy Heraud *L'Europe des ethnies*, considerada «la bíblia de l'etnisme», i que dins les obligadament limitades coordenades de l'època a l'Estat espanyol tingué una rèplica a casa nostra en el treball de Jordi Ventura titulat *Les cultures minoritàries europees*,³³ els fundadors del PSAN aprofundiren en alguns conceptes com el de *colonialisme interior*, trasplantats per Robert Lafont des d'altres continents a la realitat del seu país al bell mig d'Europa, i, sobretot, el d'*alienació nacional*.³⁴

Amb paral·lelismes evidents amb l'aplicació marxista a les classes socials, el concepte d'*alienació* entronca directament amb la voluntat de «conèixer-nos» expressada per Vicens Vives a *Notícia de Catalunya* i ajuda a explicar, d'altra banda, l'augment evident de la consciència, en la reivindicació, del fet diferencial. És, així, aquesta revalorització de les expressions culturals, lingüístiques i històriques al nostre país la que explicaria l'aparició durant els anys seixanta de fenòmens com la Nova Cançó, la creació d'Òmnium Cultural, la sortida al carrer de noves editorials i tot tipus de publicacions impreses en català, les campanyes d'impuls del català a l'escola, etc.³⁵

EL CONTINGUT TRANSVERSAL DE LA REIVINDICACIÓ NACIONAL I LA POLÍTICA UNITÀRIA DE L'OPOSICIÓ ANTIFRANQUISTA CATALANA

Però convé matisar, i més encara si el comparem amb el cas basc, que fins al final del període franquista i els primers anys de la segona restauració borbònica el discurs d'aquest nacionalisme radical, obertament independentista i partidari de la unitat dels Països Catalans —per causes endògenes com per la mateixa configuració històrica general del catalanisme—, gaudí d'un predicament escàs,

33. Guy HÉRAUD (1960), *L'Europe des ethnies*, París, Presses d'Europe; Jordi VENTURA I SUBIRATS (1963), *Les cultures minoritàries europees*, Barcelona, Selecta.

34. Les obres més destacades de Robert Lafont són, sens dubte: Robert LAFONT (1967), *La Révolution régionaliste*, París, Gallimard —edició en català: (1968) *La revolució regionalista*, Barcelona, Aportació Catalana); i en castellà: (1971) *La revolución regionalista*, Barcelona, Ariel—; i Robert LAFONT (1968), *Sur la France*, París, Gallimard, traduït al català amb el títol (1969) *Per una teoria de la nació. El cas de França*, Barcelona, Edicions 62.

35. Joan CREXELL I PLAYÀ (1998), *Català a l'escola. Les campanyes populars sota el franquisme*, Barcelona, La Magrana; Carles-Jordi GUARDIOLA I NOGUERA (1980), *Per la llengua. Llengua i cultura als Països Catalans (1939-1977)*, Barcelona, La Magrana.

malgrat la voluntat i els esforços dels seus militants per adaptar el seu contingut als canvis profunds que estava vivint el país des de la dècada anterior.

Tot i la dificultat de mesurar sota les circumstàncies especials de la dictadura la seva penetració social real, a partir dels anys seixanta la reivindicació nacional catalana en general semblava haver aconseguit superar el període, sens dubte, més negre després de la derrota a la Guerra Civil i assegurat una vegada més, com en etapes precedents de la història, la seva continuïtat.

Certament, víctimes d'una persecució comuna per part del franquisme durant tots aquests anys, el catalanisme s'arreglerà de fet dins un mateix front antifranquista amb sectors socials, lluites i moviments d'oposició de signe molt divers que li permeteren construir ponts de col·laboració, decisius per ajudar a eixamplar la seva base social i estendre la reivindicació nacional i la lluita per recuperar les institucions d'autogovern republicanes a una gran part de la societat.

L'antifranquisme contribuïa, així, a conformar un catalanisme transversal que incidia en una constant històrica anterior com havia estat una pluralitat ideològica prou àmplia, una receptivitat considerable del discurs nacionalista per part de les tendències polítiques existents i una certa nacionalització de les mateixes, que havia fet possible entre d'altres, ja abans del franquisme, l'existència d'una organització nacional catalana adscrita a la Segona Internacional, com fou el cas de la USC des de 1923 o, anys més tard, del PSUC, única organització política d'àmbit no estatal admesa entre els partits comunistes oficials de la Tercera Internacional.

Aquesta acceptació ideològica molt més plural de la reivindicació nacional catalana a casa nostra esdevé una qüestió no menor que la diferencia, dins l'Estat espanyol —altra cosa seria el francès—, d'altres reivindicacions nacionals perifèriques: la d'Euskadi, on ha funcionat fins ara —i sembla encara seguir dempeus en gran mesura— l'anomenat monisme, fenomen segons el qual l'única representació nacional partidària legítima residiria en una única força nacionalista que recrea el conjunt de la societat, inicialment el PNB i a partir de la segona època del franquisme, també de manera paral·lela, el món de l'esquerra *abertzale*;³⁶ i la de Galícia, on les aspiracions nacionalistes durant el període republicà i la pri-

36. Sobre el monisme basc en comparació amb el cas català, tot i que no aprofundeix gairebé sobre el tema, Izaskun SÁEZ DE LA FUENTE (1998), *Catalanismo y nacionalismo vasco: bosquejo histórico de una diferencialidad ideológica*, Bilbao, IV Congreso Vasco de Sociología, vol. II, p. 926-933.

mera part de la dictadura es trobaven recollides gairebé en solitari per una única organització, el Partido Galeguista, i, al llarg dels darrers vint anys, pel Bloque Nacionalista Galego, que monopolitzà fins fa ben poc pràcticament tot l'espai del nacionalisme gallec.³⁷

Tornant a la realitat catalana dels anys seixanta i començament dels setanta, i desbancant, com ja s'ha dit, el paper preponderant exercit pel moviment anarquista en el període de preguerra, una de les principals novetats del sistema polític català d'aleshores és, sens dubte, la hegemonia exercida dins el conjunt del moviment antifranquista català per una força política com el PSUC.³⁸

Obligats a deixar per a un altre moment el conjunt de causes que explicarien aquest procés de substitució, prou relacionat amb la presència i l'encertada estratègia de l'organització comunista catalana –tant en la gestació del nou moviment obrer com darrere de les reivindicacions estudiantils que comencen a desenvolupar-se a mitjan dècada de 1950– i amb el prestigi intel·lectual del marxisme a tot Europa –també en aquest cas a partir d'una interpretació que, com en el del PSAN, tindrà més a veure amb «cultures europees geogràficament properes»–, un dels grans encerts d'aquesta formació serà, sens dubte, l'assumpció com a pròpia de la qüestió nacional catalana.

En aquest tema, tal com ha destacat Enric Pujol, l'èxit a partir de 1964 de l'edició en llengua catalana de la tesi doctoral de Pierre Vilar *Catalunya dins l'Espanya moderna* «fou cabdal per reforçar el prestigi del marxisme molt més enllà de l'àmbit historiogràfic».³⁹ Gràcies, en efecte, a l'alta consideració atorgada als historiadors clàssics catalans, empalmant la seva visió de la historiografia amb la modernitat del moment on ja ha penetrat el marxisme, els treballs de Pierre Vilar resulten imprescindibles per destacar l'existència històrica d'una realitat catalana diferenciada, partint, com és el seu cas, d'un referent marxista de gran autoritat en la matèria.

37. Sobre el nacionalisme gallec: Justo G. BERAMENDI i Xosé-Manoel NÚÑEZ SEIXAS (1995), *O nacionalismo galego*, Vigo, A Nosa Terra; Justo G. BERAMENDI (2007), *De provincia a nacion. Historia do galeguismo político*, Vigo, Xerais.

38. Sobre els nous plantejaments ideològics antifranquistes en general que entraren en lliça sota el període de la dictadura a casa nostra, pot consultar-se la síntesi de Josep M. COLOMER I CALSINA (1985), *La ideologia de l'antifranquisme*, Barcelona, Edicions 62.

39. ENRIC PUJOL I CASADEMONT (2007), «Marxisme i qüestió nacional: l'aportació de Pierre Vilar», a ENRIC PUJOL I CASADEMONT i JAUME RENYER I ALIMBAU, *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*, Barcelona, Pòrtic, p. 323.

D'aquesta manera, fent-se ressò també del grau de desenvolupament assolit en aquesta conjuntura, el 1961 la formació comunista catalana intenta donar resposta al reviscolament de la reivindicació nacional catalana elaborant el document «El problema nacional català», no conclòs fins el 1968, que serveix durant tots aquests anys de punt bàsic de partida a l'hora d'enfocar aquesta qüestió.⁴⁰

Partint de la famosa definició donada per Stalin al concepte de *nació* i de la teoria de les tres etapes de Joaquim Maurin, segons la qual només el proletariat serà capaç de resoldre el «problema nacional», aquest document aporta una de les primeres aproximacions des d'un punt de vista marxista a la història catalana. Però, tot i assenyalar que «la idea de Països Catalans és una reminiscència de la ideologia imperialista de la gran burgesia catalana» i no qüestionar en cap moment el reduccionisme «catalanisme = burgesia» que la publicació el 1967 de l'obra de Jordi Solé Tura *Catalanisme i revolució burgesa* beneirà com una premissa incontrovertible durant molts anys dins un ampli sector de l'oposició catalana d'arrel obrerista, el PSUC té l'encert d'assumir el fet diferencial català com una reivindicació pròpia dins el programa general de les llibertats democràtiques per recuperar amb la caiguda del franquisme.⁴¹

D'altra banda, el nacionalisme radical català, malgrat les lògiques desavinences polítiques i ideològiques⁴² i el record trist dels desagradables enfrontaments del temps de la guerra, al llarg de tota l'etapa del franquisme mostra una predisposició general a treballar amb la resta de grups polítics de l'oposició, sense exclusió explícita de les organitzacions comunistes sobre les quals recau,

40. PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA (s/d), «El problema nacional», *Nous Horitzons*. Quelcom semblant es podria afirmar respecte de la conformació durant aquests mateixos anys d'un socialisme moderat d'arrel catalana. Al respecte, pot consultar-se Josep Ll. MARTÍN RAMOS (1994), *Historia del socialisme a Catalunya (1940-1975)*, Barcelona, Columna.

41. Com ha recollit també Enric Pujol, fins i tot s'ha arribat a parlar –de manera prou agosarada, segons la nostra opinió– d'un marxisme català, i fins i tot Francesc Roca ha proposat el terme de *catalanomarxisme*. Enric PUJOL I CASADEMONT (2007), «Marxisme i qüestió nacional: l'aportació de Pierre Vilar...», p. 323.

42. Carles-Jordi Guardiola va referir, per exemple, ja fa un temps, algunes de les dificultats dels militants independentistes del PSAN per fer arribar el seu missatge a diversos sectors de l'antifranquisme el discurs majoritari dels quals sintonitzava amb aquest prejudici segons el qual el catalanisme era un discurs intrínsec a la burgesia. Carles-Jordi GUARDIOLA I NOGUERA (1981), «Compañero, habla en castellano...», *L'Avenç*, núm. 43, p. 50.

no convé oblidar-ho, un anatema especial a partir del desenvolupament de la guerra freda.

Aquesta predisposició favorable al treball amb el conjunt de l'oposició sigui del signe que sigui, que contribueix evidentment a mitigar els possibles recels d'una part de la base social antifranquista respecte del catalanisme, ajuda a fer possible el desembre de 1969 la constitució de la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya, en la qual per primera vegada, tirant endavant el criteri defensat pel sector socialista de Joan Raventós i pel FNC, participen també els representants del PSUC.⁴³

Tot i que el PSAN no entra a formar part d'aquesta instància unitària, reservada únicament als partits polítics —al·legant entre d'altres causes que redueix el seu abast al Principat, recollint el que ha estat fins aleshores pràctica habitual dins la trajectòria del FNC—, sí participa finalment, després d'algun estira-i-arronsa, del sorgiment, el 7 de novembre de 1971, de la instància unitària més important, sens dubte, de l'antifranquisme català i del conjunt de l'Estat espanyol, l'Assemblea de Catalunya.⁴⁴

Conscients de la manca de força real per articular al marge una alternativa al redós d'un programa propi, la decisió del PSAN d'entrar a formar part de l'Assemblea de Catalunya suposa, junt amb la participació del FNC, que el discurs independentista, tot i que des d'una posició minoritària, forma part activa del bagatge d'aquest transcendent organisme de l'antifranquisme ca-

43. En aquest apartat és de justícia destacar el paper jugat per Joan Cornudella i Barberà. Des de la seva dilatada trajectòria al capdavant del FNC, impulsa en tot moment la participació activa del nacionalisme radical en les plataformes conjuntes de l'oposició, tant l'anomenat Comitè Pous i Pagès com el Consell de Forces Democràtiques de Catalunya, instàncies que comparteixen una mateixa apatia derivada en bona part de la no-participació en elles del PSUC. Arribats a la dècada de 1960, després que el març de 1966 la Caputxinada ha donat pas a la Taula Rodona, que aplega per primera vegada també els comunistes, el Consell Executiu del FNC, a proposta de Cornudella, aprova el gener de 1967 el document «La unitat passa per l'acció», on es formula la necessitat imperiosa d'una política unitària de tota l'oposició catalana, facilitant el camí per a les negociacions que desembocaran en la formació de la CCFPC. A més, des de la seva arribada a la política com a secretari general d'Estat Català el novembre de 1936, aposta per donar suport a la legitimitat de les institucions catalanes i de fet, durant els anys cinquanta, malgrat les divergències de FNC amb el president de la Generalitat, estableix una relació estreta i continuada amb Josep Tarradellas que es perllongarà fins al definitiu restabliment de la institució que representa, l'octubre de 1977. Fermí RUBIRALTA I CASAS, *Joan Cornudella i Barberà (1904-1985)...*; Joan COLOMINES I PUIG (1999), *El compromís de viure. Apunts de memòria*, Barcelona, Columna.

44. Fermí RUBIRALTA I CASAS (1988), *Orígens i desenvolupament del PSAN...*, p. 132.

talà, dins el qual desplega a través de múltiples iniciatives i propostes una gens menyspreable tasca de conscienciació nacional. Aquesta posició no li estalvia, però, la crítica com a «comparsa del PSUC», en especial quan a partir de l'any 1974, amb el nou cicle polític que sembla anunciar la propera caiguda del franquisme, es radicalitzen les posicions polítiques, en un fenomen que afecta tant el FNC –que abraça el socialisme autogestionari i porta a terme el seu primer congrés amb el lema de «Per un partit de masses i de combat»– com el mateix PSAN –que pateix l'escissió a la irlandesa que bifurca el partit entre el sector oficial i el provisional–, al temps que, amb el precedent del FAC, comencen a estructurar-se diverses incitacions a la lluita armada, com és el cas d'ÈPOCA.⁴⁵

Composta per organitzacions i entitats d'abast molt més ampli que les estrictament polítiques, l'Assemblea de Catalunya preserva durant tota la seva trajectòria la independència respecte d'altres organismes similars de la resta de l'Estat. I, cosa més transcendental encara, a través de la popularització dels seus famosos quatre punts reivindicatius –entre els quals cal destacar el tercer, que textualment afirma «el restabliment a Catalunya de l'Estatut d'Autonomia de 1932 amb totes les institucions implícites, com a pas previ per a l'autodeterminació»–,⁴⁶ fa possible que al començament de l'anomenada transició política tots els partits de l'oposició catalana recullin, com a mínim, la reivindicació de les institucions d'autogovern republicanes arrabassades per l'exèrcit de Franco.⁴⁷ No endebades el que ha estat considerat per Josep Benet com el «moviment unitari més ampli i important de tota la història de Catalunya» resultarà clau per a la definitiva estructuració com a estat autònom del nou marc constitucional espanyol sorgit amb posterioritat a la mort del dictador.⁴⁸

45. Roger BUCH I ROS (2010), *El Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans (1968-1980). Evolució interna i anàlisi d'un partit revolucionari i independentista*, Tesi Ddoctoral, Barcelona, Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia, p. 104; Jaume RENYER I ALIMBAU (1995), *Catalunya, qüestió d'estat. Vint-i-cinc anys d'independentisme català (1968-1993)*, Tarragona, El Mèdol; Ferran DALMAU i Pau JUVILLÀ (2010), *EPOCA, l'exèrcit a l'ombra*, Lleida, El Jonc.

46. *Assemblea de Catalunya. Portaveu de la comissió permanent* (1972), núm. 1 (gener), p. 2

47. Vegeu, en aquest sentit: «Enquesta a les Forces Polítiques de Catalunya. L'Assemblea de Catalunya: Ahir, avui i demà», *AVUI-SIC* (Països Catalans, febrer de 1975), i, poc més endavant, Cesáreo R. AGUILERA, Jaume COLOMER, Joan SUBIRATS i Joan VINTRÓ, *Els grups polítics a Catalunya: partits i programes* (1976), Barcelona, L'Avenç, 2 vol.

48. Josep BENET i MORELL, «Pròleg» a Antoni BATISTA i Josep PLAYÀ MASET, *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1991. Sobre l'Assemblea de Catalunya, vegeu igualment Jordi COLOMINES I COMPANYYS (1992), «De l'Assemblea de Catalunya»,

Un altre fet no menor que ajuda sens dubte a eixamplar sota el franquisme i els primers anys de la restauració borbònica les bases de la reivindicació nacional catalana, evitant la construcció de murs d'incomprensió amb la població nouvinguda que forma part de l'importantíssim allau immigratori que sofreix el nostre país a partir de la dècada dels anys cinquanta, és el rebuig de plantejaments etnoracials d'exclusió i l'adopció, per contra –a partir de conceptes com el de *mestissatge* utilitzat, per exemple, per Vicens Vives per caracteritzar l'esdevenir nacionalitari català– de posicions majoritàriament favorables a la integració que fan forat en la societat catalana gràcies a obres tan conegudes com la de Francesc Candel publicada el 1964, *Els altres catalans*.⁴⁹

L'independentisme català no és una excepció i participa gairebé sense excepcions d'aquestes posicions obertes i integradores. De fet, en un aspecte poc divulgat, el gener de 1957 i l'abril de 1958 –un any abans que Jordi Pujol, en un sentit coincident, desviï l'atenció cap a aquesta problemàtica–, el portaveu del FNC *Per Catalunya* recull ja sengles articles on Joan Cornudella i Barberà aborda la immigració des d'aquest punt de vista favorable a la plena integració dels immigrants. I en l'esmentada «Declaració adoptada pel Consell Nacional del F. N. de C.», aprovada pel Consell Nacional l'abril de 1960, la formació independentista es fa ressò d'aquest mateix posicionament polític en el seu quart punt, on fa declaració expressa que «el treball dóna carta de naturalesa».⁵⁰

L'APOSTA PER UNA ESTRATÈGIA ESTATUTÀRIA I EL TRIOMF DE LA REFORMA POLÍTICA

Tornant al determinant paper jugat per l'Assemblea de Catalunya per la generalització social de la reivindicació nacional catalana, una de les campanyes d'abast

Afers (Catarroja), núm. 13, p. 191-200; Josep M. COLOMER I CALSINA, *L'Assemblea de Catalunya*, Barcelona, L'Avenç, 1976.

49. Sobre el plantejament d'aquesta qüestió pot consultar-se Josep M. COLOMER I CALSINA, *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*, Barcelona, L'Avenç, 1984.

50. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2007), «L'independentisme català durant la dècada de 1960. Alliberament nacional i socialisme», a *Primer Congrés d'Història de l'Independentisme Català*, Reus, Centre de Lectura, p. 162; «Declaració adoptada pel Consell Nacional del F. N. de C.» (24 d'abril de 1960), p. 15.

més majoritari i reeixit, un cop mort el dictador i obert el camí cap al triomf de la reforma política, és sens dubte la que popularitza el lema «Volem l'Estatut».

En aquest sentit, fins pràcticament el moment de posar en marxa les diverses institucions derivades de l'aprovació en referèndum, el 6 de desembre de 1978, del text constitucional amb el qual es pot donar per tancat el procés reformista que permetrà tirar endavant la segona restauració borbònica, totes les forces catalanistes, incloses aquelles que es reclamen de l'espai independentista, han fet seva la reivindicació de l'Estatut com a fase prèvia per assolir els seus darrers objectius polítics.

Així, si l'any 1968 l'aposta estatutària no havia format part de les discrepàncies que havien conduït al trencament del FNC, el PSAN, la nova formació resultant, recull explícitament aquesta reivindicació en el punt número 30 de la seva «Declaració de Principis» aprovada el març de 1939.⁵¹

Un cop constituïda l'Assemblea de Catalunya el novembre de 1971, el FNC esmerça tots els esforços possibles perquè tirin endavant aquelles iniciatives de la plataforma unitària catalana on el contingut nacional adquireix una rellevància especial, i el PSAN, en aquesta mateixa línia d'improbe treball per aprofundir en la consciència catalanista dels militants antifranquistes, aconseguix un cert protagonisme aprofitant la campanya «Per què l'Estatut de 1932?» per publicar el 1972 el text íntegre de l'Estatut de Núria i elaborar un document comparatiu d'ambdós textos sota el títol «El poble de Catalunya i la República Espanyola davant l'Estatut».⁵²

Fins i tot, mort ja el dictador i iniciat el procés de transició política, totes les formacions catalanes de l'oposició, àdhuc les de caire independentista –i entre elles les dues branques en les quals, a la irlandesa, s'ha bifurcat el PSAN, com es pot apreciar en els nombrosos escrits polítics d'aquesta fase–, segueixen mantenint aquesta via estratègica estatutària, amb una confiança que en algun altre indret hem arribat a qualificar de «fe gairebé cega en les virtualitats de cadascun dels estatuts com a pedra de toc del trencament democràtic amb el franquisme».⁵³

51. Fermí RUBIRALTA I CASAS (1988), *Orígens i desenvolupament del PSAN...*, p. 115.

52. «El poble de Catalunya i la República Espanyola davant l'Estatut», *Papers de treball i d'informació* (1972), núm. 2 (setembre).

53. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2006), «L'Estat i la qüestió nacional durant la transició», a *De l'esperança al desencís. La transició als Països Catalans*, Lleida, El Jonc, p. 88. El PSAN-

Més enllà de plantejaments maximalistes que, donada la debilitat d'aquest espai, es demostren inútils, amb aquesta decidida aposta per assolir el darrer objectiu sobiranista per la via estatutària les organitzacions independentistes dibuixen una estratègia gradualista que hauria d'anar exhaurint etapes, mitjançant, com es diu en el primer punt de la «Declaració de Principis» del PSAN el març de 1969, una «progressiva presa de consciència» de la incapacitat de l'Estat espanyol de donar sortida per altres fórmules de relació a les aspiracions nacionals del nostre poble, deixant al descobert per tant, finalment, la necessitat ineludible de la independència com a única alternativa real i possible.

Resulta prou significativa, d'altra banda, la divergència entre la defensa de la via autonomista entre les formacions independentistes de casa nostra i el rebuig majoritari d'aquesta estratègia gradualista que dibuixen organitzacions contemporànies d'un espai coincident en altres realitats nacionals no estatals com el País Basc i Galícia durant el mateix període del franquisme i de la transició.⁵⁴

A banda d'un procés de configuració entre les tres principals formacions independentistes ibèriques d'aquests anys, caracteritzat per una destacada manca de difusió⁵⁵ i unes divergències prou marcades en l'origen i en el desenvolupament

provisional recollia el 1976, per exemple, la reivindicació de «l'autogovern català, concretat en la promulgació d'estatuts d'autonomia per a Catalunya-Principat, País Valencià i Illes, estatuts que siguin expressió de les conquestes populars catalanes». «Què és el PSANP» (abril de 1976), p. 25. I, per la seva banda, el sector oficial reforçava més encara l'estratègia estatutària ara que, com ja s'ha dit, disposava d'implantació arreu dels Països Catalans. Així, en el document de gener de 1978 «Sobre els marcs estatutari i de la classe obrera» el PSAN demanava un Estatut per país, a partir dels textos de Núria (Principat) i els avantprojectes de Cura (per a les Illes) i Elx (País Valencià), i igualment per a la Catalunya Nord.

54. Mentre al País Basc ETA, conformada a partir de l'herència d'un moviment de llarga tradició intransigent oposada a qualsevol pacte amb l'Estat, manté una línia contrària a qualsevol via estatutista i fins i tot apareixen en el seu si alguns escrits que parlen del caràcter reaccionari de la lluita per l'autodeterminació, a Galícia l'origen de les dues forces polítiques més importants, la UPG i el PSG, relacionat amb la tradició comunista –especialment en el cas de la primera, més propera a plantejaments de caire leninista–, porta també a rebutjar el marc autonòmic per reclamar, en canvi, l'exercici del dret d'autodeterminació. Francisco LETAMENDIA BELZUNCE (1994), *Historia del nacionalismo vasco y de ETA*, Sant Sebastià, R&B, vol. I, p. 367; Fermí RUBIRALTA I CASAS (1998), *De Castelao a Mao. O novo nacionalismo radical galego (1959-1974): Oríxenes, configuración e desenvolvemento inicial da UPG*, Santiago, Laiovento.

55. Fermí RUBIRALTA I CASAS (1997), «Le nouveau nationalisme radical dans l'État espagnol (1959-1973)», *Revue Internationale de Politique Comparée* (París i Brussel·les), núm. 2, vol. IV, p. 471.

pament històric dels tres moviments nacionalistes perifèrics, cal tenir en compte en el cas català, com a principal fet diferenciador, el pes de la tradició fornida per l'experiència autonomista dels anys trenta, que –sense menysprear una limitada iniciativa anterior com la Mancomunitat– ha fet covar sota l'obscura etapa del franquisme una mena de mitificació de les virtuts sobiranistes, reals o suposades, de la Generalitat republicana que, evidentment, no van existir en les altres dues experiències històriques nacionalistes, i que tindrà força transcendència a l'hora de bastir el contingut nacional de l'alternativa al franquisme.⁵⁶

A més, cal comptar amb l'existència original, al Principat, d'un organisme unitari de l'oposició com l'Assemblea de Catalunya, que, a més de contribuir a retallar les possibilitats expansives de l'independentisme català –impossibilitat per tirar endavant una alternativa en solitari–, es veu obligat a apostar per un possibilisme més gran i, ensems, per un plantejament més moderat del seu bagatge nacionalista reivindicatiu.

Tanmateix, per múltiples raons que no vénen al cas, ni l'existència original d'un organisme com l'Assemblea de Catalunya és capaç d'impedir que la transició política segueixi una direcció cada cop més divergent de la pretesa ruptura i que acabi imposant-se, per contra, una reforma pactada amb l'antic règim que contribuirà a reforçar, entre d'altres, les posicions del blaverisme i a configurar la secessió institucional dels diferents països catalans a l'hora de definir el mapa autonòmic.

No obstant això, per reconduir les aspiracions nacionalistes àmpliament reforçades després de la multitudinària manifestació de l'Onze de Setembre d'aquell any, el dia 23 d'octubre de 1977 Josep Tarradellas pot retornar a Barcelona com a president d'una Generalitat⁵⁷ sense més competències ni pressupost, això sí, que els conferits com a president de la Diputació de Barcelona. Aquest fet, merament testimonial, suposa almenys, com han assenyalat Borja de Riquer

56. Ens sembla molt il·lustrativa en aquest sentit la descripció de Josep M. Vallès quan escriu: «El 1973, la Generalitat de Catalunya era, sobretot, un record mitificat, en el qual conviuen el president Macià i la “incerta glòria” d'una república catalana d'abril, Gassol i una enlluernadora eclosió cultural, Tarradellas i una pre-iugoslava economia col·lectivitzada i autogestionada, Companys i l'èpic crit del “tornarem a vèncer”». Josep M. VALLÈS (1983), «Generalitat. Tres etapes d'un projecte inacabat», a *Catalunya 1973-1983. De la dictadura a la democràcia*, Barcelona, L'Avenç, p. 45.

57. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ (1988), *La fi del silenci. La recuperació de la Generalitat i el retorn de Tarradellas*, Barcelona, Base.

i Joan B. Culla, «l'únic acte de restauració de la legitimitat republicana en tot el procés de la transició».⁵⁸

Amb l'excepció del FNC, que pren posició a favor d'un sí prou crític, l'abstenció és la posició majoritària del moviment independentista català davant el referèndum d'aprovació de l'Estatut de Sau. Després d'una campanya «força apàtica»,⁵⁹ l'Estatut és aprovat el 25 d'octubre de 1979 amb uns resultats molt allunyats de la unanimitat que havia recollit el text de Núria; tot i representar el 88,15% dels vots emesos, les paperetes del sí només representen el 52% del conjunt del cens electoral, molt lleugerament per sobre de les dades de la comunitat autònoma basca. Amb la seva entrada en vigor s'escenifica un dels darrers actes de consolidació, via reformista, del nou sistema polític.

De forma inversament proporcional al procés d'avenç i consolidació del projecte reformista, les diverses forces independentistes han anat substituint la seva posició favorable a l'Estatut per un obert rebuig, enmig del desencís i la frustració per les expectatives no acomplertes.⁶⁰

Aquesta posició no resulta incoherent amb la via gradualista plantejada: és només el primer pas en la constatació de la incapacitat de la via autonomista per resoldre els problemes de convivència de Catalunya amb Espanya.⁶¹

58. Borja de RIQUER i Joan B. CULLA (1986), «El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)» a Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, vol. VII, p. 429. I també és cert que, a diferència de la configuració asimètrica del text de 1931, en la Constitució de 1978, segons destaca entre d'altres Josep M. Colomer, la inspiració catalana hi era transparent, generalitzant com a forma de descentralització de l'Estat el model basat en un «Estatut» per cada una de les disset «Comunitats Autònomes» i sancionant una nova estratègia del poder central que resolva el tema de la reorganització territorial institucionalitzant la coneguda fórmula del *café para todos*. Josep M. COLOMER CALSINA, *Espanyolisme i catalanisme...*, p. 353.

59. «La campanya de l'Estatut», *Canigó*, núm. 629 (27 d'octubre de 1979), p. 16.

60. Fermí RUBIRALTA I CASAS (2001), «Independentisme català "versus" Estatut: De la reivindicació al rebuig (1968-1979)», *Revista de Catalunya*, núm. 159, p.18.

61. El següent pas no tardaria tampoc a arribar. Superada la *confusión inicial*, ben aviat es passaria a la fase que Andrés de Blas Guerrero qualificaria de *racionalización de las autonomías*. Després del fracassat cop d'estat del 23 de febrer de 1981, la UCD i el PSOE pactaren reconduir l'estructuració autonòmica de l'Estat aprovant la Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonomico (LOAPA). Javier UGARTE (ed.) (1998), *La transición en el País Vasco y España. Historia y memoria*, Bilbao, Euskal Herriko Unibertsitatea / Universidad del País Vasco.

CONCLUSIÓ. DEL BANDEJAMENT A LA CENTRALITAT. APORTACIONS DE L'ETAPA

El balanç final d'aquest període, quan es considera finalitzat arran de les primers eleccions al Parlament del Principat el 20 de març de 1980, no pot ser més decebedor per al moviment independentista català. En comptes d'haver assolit el seu discurs un efectiu arrelament social, les diferents vies proposades per tractar de superar la debilitat d'aquest espai han fracassat amb estrèpit.⁶² Sota aquestes condicions, la incidència de l'independentisme durant el procés de l'anomenada transició política ha estat gairebé nul, i la representació electoral a les noves institucions sorgides de la reforma, inexistent.

La profunditat de la crisi té almenys la virtut d'obligar l'independentisme a explorar noves vies. Així, durant els anys vuitanta, l'aparició de dues organitzacions prou oposades com Terra Lliure i la Crida, cadascuna amb un tipus de caracterització orgànica i estratègica prou diferenciada, és capaç de popularitzar i, fins i tot, de donar un contingut polític, tot i que limitat, al fenomen que es coneixerà per independentisme sociològic, sorgit del desencís que van provocant el procés autonòmic i el rebuig a les limitacions evidents de la reforma, sobretot pel que fa al capítol de les reivindicacions nacionals. Sense implicació en el procés de desfermament i en la gestió del procés autonòmic, l'independentisme es va configurant de mica en mica com la seva única alternativa.

D'aleshores ençà, és evident que l'obertura d'una nova situació política dins les societats d'Europa occidental ha suposat, entre altres conseqüències –pel que fa almenys a la configuració de les reivindicacions de les nacions sense estat en el seu si–, la superació dels plantejaments anteriors basats en els moviments d'alliberament nacional del tercer món, i que a més, en el cas de l'Estat espanyol, ha contribuït a la ràpida superació del resistencialisme anti-franquista. Aquests factors anteriors, que al llarg dels anys seixanta afavorien el desenvolupament d'un tipus de nacionalisme d'arrel etnista en el sentit, donat

62. Ens referim, bàsicament, a la via marxista-leninista protagonitzada pel PSAN oficial i la seva proposta de construir el partit comunista dels Països Catalans; a l'intent del sector provisional de crear organitzacions pròpies, des d'un clar emmirallament del cas basc; i també, en tercer lloc, a la més possibilista via electoral d'altres formacions com el BEAN o NE o, fins i tot, a la voluntat del FNC de reeditar el plantejament d'ERC a l'entrada de la Segona República sense negligir experiències de lluita armada, com fou el cas d'ÈPOCA. FERMÍ RUBIRALTA I CASAS, *Una història de l'independentisme polític català...*, p. 220.

per Friedrich Barth,⁶³ de marcar els elements reals o imaginaris que distingirien els diferents grups humans i donarien lloc a la demarcació de fronteres –molt més predominants, per exemple, en el substrat del nacionalisme basc–, explicarien, en bona part, la important embranzida de l'esquerra *abertzale* al llarg del franquisme i els primers anys de la transició, en comparació amb el cas català.

Pel que fa, en canvi, a l'independentisme català són evidents, com hem destacat, les aportacions que, a nivell ideològic i estratègic es donen en aquest mateix període. En aquest sentit, gràcies al decisiu pas endavant donat pel FNC i recollit pel PSAN durant la dècada de 1960, el seu sector més radical aposta per una reivindicació clara i oberta de la independència política com a objectiu estratègic fins aconseguir superar, com ja s'ha dit, la tradicional indefinició discursiva de l'ultracatalanisme d'abans de la guerra, que es mou encara en una vaga reivindicació del separatisme.

Igualment, en la mateixa línia clarificadora, i amb l'ajut d'un plantejament etnista predominant dins els moviments d'alliberament nacional –que parteix de la base que la llengua esdevé el fonament bàsic de la nació, dins el procés de reconstrucció nacional posterior a la guerra–, el nou independentisme català tira endavant amb èxit l'assumpció orgànica i estratègica sense embuts ni mitges tintes de l'àrea nacionalitària dels Països Catalans com a marc nacional català.

Per contra, a diferència del cas basc –ja sia per pròpia debilitat o per una assumpció conscient d'unes arrels com les del catalanisme, prou diferenciades i que casen malament amb els trets etnistes predominants en aquest moment–, el fet cert és que, al llarg del franquisme i la transició, el moviment independentista català, a través d'una lectura i una translació pràctica més matisada dels principis clàssics de les lluites tercermundistes, no abandona en la pràctica política molts dels trets característics de la reivindicació nacional catalana.

Així, el nou independentisme que s'obre a partir de la segona etapa del franquisme, com la resta del catalanisme, aprofundeix una visió integradora i oberta del nacionalisme amb la idea del mestissatge com a base nacionalitària principal, portada endavant a l'hora de respondre, per exemple, a l'allau immigratori desfermat a partir dels anys cinquanta. Al mateix temps, prenent part de manera decidida del desplegament de la política unitària de l'oposició antifranquista, dins aquesta reconstrucció obligada dels components nacionalitaris ca-

63. Friedrich BARTH (1976), «Introducción», a Friedrich BARTH (comp.), *Los grupos étnicos y sus fronteras*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica.

talans després de l'ensulsiada en el procés d'adaptació als nous trets econòmics, polítics i socials, el moviment independentista participa també, en la mesura de les seves possibilitats, de la recuperació i, fins i tot, l'aprofundiment d'un dels trets que han caracteritzat el catalanisme en el període anterior, com és el d'una pluralitat ideològica prou àmplia de la reivindicació nacional, una receptivitat considerable del discurs nacionalista a les diverses tendències polítiques existents i una certa nacionalització de les ideologies en joc.

És possible, d'aquesta manera, l'arrelament del que Jaume Lorés ha definit com «un nacionalisme genèric, però explícit»⁶⁴ a través de la conformació d'un relativament ampli moviment antifranquista català que incideix en la configuració d'una reivindicació nacional catalana de caràcter prou transversal i en l'arrelament d'una aspiració sobiranista que comparteix, en el moment actual, una majoria prou significativa de la societat catalana en el seu conjunt.

Igualment, avui en dia, quan –enmig d'unes relacions mundials cada cop més interrelacionades i globalitzades que han accelerat la crisi de l'estat-nació– la reivindicació de la independència en el sentit més clàssic (fronteres, exèrcit, mercat, moneda, etc.) ha perdut bona part de la seva raó d'ésser, el sector més radical del catalanisme ha plantejat poques resistències i, de fet, ha sabut assumir ràpidament un nou escenari on, certament, ha recuperat força, fins aconseguir un primer pla d'importància, un concepte de sobirania més ampli que recull aspectes molt més formals referits a la manera d'exercir i al reconeixement mateix d'aquesta sobirania.

En el mateix sentit, en les societats postmodernes han perdut força els plantejaments de tipus etnista i s'han obert pas altres visions més en la línia del contingut obert, transversal i integrador d'aportacions com les de Jaume Vicens Vives, Joan Fuster i Francesc Candel –entre altres elaboradors del nou discurs nacionalista a partir de la segona etapa del franquisme–, plenament assumides pel moviment independentista, que es troben, sens dubte, en el substrat principal de l'èxit de l'actual missatge sobiranista i, més important potser, que estan fent possible el desplegament d'un plantejament d'adscripció nacional voluntària molt més obert, capaç d'admetre en el seu si diverses identitats compartides.

A més, com a resultat de la crisi de les ideologies socialistes a partir de l'esfondrament del bloc soviètic, s'han obert pas unes alternatives socials menys

64. Jaume LORÉS I CABALLERIA (1985), *La transició a Catalunya (1977-1984). El pujolisme i els altres*, Barcelona, Empúries, p. 37.

sectàries i tancades, i la reivindicació del nacionalisme revolucionari d'aleshores ha estat substituït gairebé sense cap fre i amb molt pocs traumes per una reivindicació plural de tall progressista dels valors democràtics generals molt present també dins la reivindicació sobiranista.

Per contra, les noves coordenades econòmiques, polítiques i socials desfermades especialment a partir de la darrera dècada del segle xx semblen afavorir un tipus de nacionalisme més proper als trets que, històricament, han estat predominants dins el catalanisme en el seu conjunt.

Com ja s'ha dit també, l'independentisme antifranquista català donà suport a una estratègia estatutària que assumia l'autonomia com una primera etapa imprescindible, la qual –en una via gradualista de nacionalització del país que recordava el plantejament estratègic no reeixit del doctor Josep Dencàs i els germans Badia al capdavant de les JEREC, de breu recorregut durant la dècada dels anys trenta– havia de conduir a una fase superior de desenvolupament de la pròpia consciència nacional que, un cop fetes evidents les limitacions insuperables de l'Estat espanyol per donar resposta adequada a l'aspiració nacional catalana, culminaria en una darrera etapa en l'assumpció generalitzada de la plena sobirania com a única sortida possible.

Efectivament, si avui moltes de les enquestes formulades, la major part de les lectures no interessades dels resultats electorals i la interpretació d'algunes manifestacions històriques al carrer –a falta de poder expressar lliurement i obertament l'opinió dels catalans i les catalanes– sembla apuntar a l'existència d'una majoria social partidària de la independència, això és en bona part degut, com tots sabem, a l'esgotament de la via autonomista desenvolupada al llarg de la segona transició borbònica.⁶⁵

Certament, passats gairebé quaranta anys, la confirmació que de nou la impotència autonòmica ha conduït a l'independentisme sembla haver superat fins i tot les previsions estratègiques més agosarades dels qui apostaren obertament per aquesta via estatutària gradualista en el camí de la sobirania, amb més raó quan, just en sentit contrari, alguns auguraven, com ho feia l'autor d'un treball significativament titulat *Contra los nacionalismos*, que «la consolidación democrática de una nueva forma, autonomista, de Estado español [...] hace

65. La comprovació i el procés mateix d'esgotament d'aquesta via autonomista, com les seves aportacions indubtables a la nacionalització evident del país que ha representat, quedarien, per tant, fora del marc temporal plantejat per a aquesta ponència.

más difícil que antes que la propuesta independentista encuentre una amplia audiencia popular».⁶⁶

D'aquesta manera, semblen haver recuperat actualitat i tot el seu sentit les paraules de mossèn Armengou quan, en plena dècada dels anys cinquanta, reclamava ja «una nova il·lusió», tot afirmant: «Foragitats de l'Espanya oficial, escarnits i vilipendiats, als catalans no ens resta sinó endegar la nostra vida col·lectiva per uns altres camins, fer-nos una política pròpia, de cara a Europa, i de cara a nosaltres mateixos».⁶⁷

66. Josep M. COLOMER I CALSINA, (1984), *Contra los nacionalismos*, Barcelona, Anagrama, p. 60.

67. Josep ARMENGOU I FELIU (1979), *Justificació de Catalunya...*, p. 154.